ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВБИВСТВ ЗАРУЧНИКА АБО ВИКРАДЕНОЇ ЛЮДИНИ

СИЛЕНКО Анастасія Володимирівна - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.98
DOI 10.32782/LAW.UA.2022.4.38

У статті підкреслено, що вбивство посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. Зазначено, що виявлення всіх фактів умисного позбавлення особи життя, збирання доказів з метою забезпечення справедливого покарання винних у їх вчиненні осіб є важливим напрямом діяльності правоохоронних органів. Здійснено аналіз сформованих наукових підходів до тлумачення криміналістичної характеристики та визначення її ролі, зокрема через призму місця в структурі криміналістичної методики. Запропоновано під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування. Виокремлено й охарактеризовано основні ознаки такої криміналістичної характеристики: системний характер; містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів; дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування. З'ясовано, що криміналістична характеристика вбивств заручника або викраденої людини відіграє подвійне (синергію теоретичного та практичного) значення в структурі відповідної окремої криміналістичної методики.

Ключові слова: криміналістична методика, криміналістична характеристика, вбивство, вбивство заручника або викраденої людини, поняття, ознаки, значення.

Постановка проблеми

Вбивство посягає на найвищу соціальну цінність – життя людини. З огляду на що виявлення всіх фактів умисного позбавлення особи життя, збирання доказів з метою забезпечення справедливого покарання винних у їх вчиненні осіб є важливим напрямом діяльності правоохоронних органів. Проте, щоб така діяльність була ефективною, насамперед слід чітко розуміти, чим характеризується кримінальне правопорушення, яке розслідується. Тому кожна криміналістична методика в своїй структурі містить інформативну частину про закономірності елементів механізму вчинення кримінального правопорушення окремого виду (групи). Не є винятком із указаного загального правила й така окрема криміналістична методика як методика розслідування вбивств заручника або викраденої людини.

Вищенаведене вказує на важливість і актуальність питання про поняття, ознаки та значення криміналістичної характеристики

вбивств заручника або викраденої людини, особливо під час формування відповідної окремої криміналістичної методики.

Аналіз останніх досліджень

Питання про теоретичні та практичні засади формування криміналістичних методик, у тому числі насильницьких кримінальних правопорушень загалом та вбивств зокрема, а також особливості формування криміналістичної характеристики та рекомендацій з організації та здійснення досудового розслідування в своїх напрацюваннях висвітлюють В.П. Бахін, І.В. Борисенко, О.Ю. Булулуков, В.М. Гузєй, П.М. Зубаков, В.О. Коновалова, А.І. Кунтій, Я.В. Орловський, О.С. Саінчин, А.О. Шульга й інші. Проте чимало питань залишаються невирішеними чи дослідженими фрагментарно. Тому **метою** представленої статті є визначення поняття, ознак і з'ясування значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини з урахуванням механізму вчинення окресленої категорії кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Категорія «криміналістична характеристика» протягом багатьох десятиліть викликає жваві дискусії серед наукової спільноти. Більше за все, не дивлячись на те, що вказана категорія не є новою для криміналістичної науки, суперечки навколо неї точаться й сьогодні. Відсутність єдності в підходах до визначення сутності, ознак і змістовного наповнення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень тільки наголошує на необхідності більш детального наукового дискурсу для пошуку спільних точок зору та усунення різнотлумачень. Бо, як відомо, неврегульованість і невизначеність категоріально-понятійного апарату завжди призводить до різної практики застосування як окремих правових норм, так і сформованих криміналістичною наукою рекомендацій.

Відповідно відсутність одностайності в розумінні поняття та змісту криміналістичної характеристики призведе до різноманітного її представлення в структурі окремих криміналістичних методик. Крім того, це призведе до різного використання відомостей про елементи криміналістичної характеристики як під час формування відповідних криміналістичних рекомендацій, так і планування, організації та здійснення досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення. За такої ситуації дуже високою є вірогідність нівелювання категорія «криміналістична характеристика» та знецінення її значення. При цьому це призводить до ризиків підміни дійсно важливого та прикладного інструменту «криміналістичної характеристики» до сугубо теоретичного, псевдо інструменту. Така вірогідність, знову ж таки, обумовлена не самою природою криміналістичної характеристики, а неправильними трактуваннями та відповідно формуванням криміналістичних характеристик окремими вченими всупереч усталеним правилам і засадам формування окремої криміналістичної методики. Адже, як відомо, теоретичні та праксеологічні засади формування та реалізації методики повинні пронизувати як усю методику як «єдиний організм», так і всі її складові елементи. Бо без останніх цей організм не може правильно функціонувати.

У контексті вищезазначеного вважаємо за необхідне з'ясувати сутність, ознаки та значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини. Задля цього спочатку варто проаналізувати сформовані наукові підходи до тлумачення криміналістичної характеристики та визначення її ролі, зокрема через призму місця в структурі криміналістичної методики.

Так, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова під криміналістичною характеристикою пропонують розуміти систему інформації про ознаки злочинів даного виду, що мають криміналістичне значення, відзначають закономірні зв'язки між ними і слугують побудові версій для вирішення конкретних завдань розслідування [1, с. 16]. В.П. Сабадаш, М.О. Ларкін теж є прихильниками визначення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень як системи. При цьому вони уточнюють, що вказана система є типовою та інформаційною. Крім того, науковці не наводять перелік елементів цієї характеристики, а тільки обмежують-

ся вказівкою на те, що вона містить дані про ключові елементи механізму злочинної поведінки та слугує основою для планування розслідування і висування слідчих версій [2, с. 153]. З таким підходом варто погодитися, оскільки не доречно в загальній дефініції наводити перелік її елементів, адже такий перелік буде варіюватися для кожного різновиду кримінальних правопорушень. Також слід указати на позицію Є.Д. Лук'янчикова стосовно дефініювання криміналістичної характеристики за допомогою виокремлення її основних ознак:

– є системою тільки криміналістично значимих відомостей про ознаки злочину, а не будь-яких однакових для усіх видів злочинів;

– відомості про ознаки елементів злочину підлягають опису на якісно-кількісному рівні з визначенням кореляційних залежностей між ними, що підвищує практичне значення даної категорії криміналістики [3, с. 108; 4].

Ще одним поширеним підходом до тлумачення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є її визначення як моделі. Наприклад, В.А. Журавель розглядає криміналістичну характеристику злочинів як багатогранну категорію, визначаючи її як теоретичну концепцію, складову окремої криміналістичної методики, інформаційну модель, в якій відбиваються якісно-кількісні показники ретроспективної спрямованості про типові ознаки, тобто ті, що притаманні даному масиву злочинів, і специфічні, котрі дозволяють відокремити його від інших груп злочинів [5, с. 206–207; 6, с. 156]. Через призму моделювання криміналістичну характеристику розглядає А.В. Старушкевич. На його думку, остання є «певним чином упорядкованою сукупністю (моделлю системи) даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів» [7, с. 6–13].

Нам імпонує позиція О.В. Пчеліної, яка, не заперечуючи прикладний характер криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, указує на те, що вона «є результатом наукової діяльності з аналізу й узагальнення матеріалів кримінального провадження стосовно окремих категорій злочинів. При цьому, цей продукт повинен містити відомості про характерні ознаки цих злочинів та їх взаємозалежність і взаємообумовленість» [8, с. 185].

Разом із тим зазначимо, що, на наш погляд, наведені вище наукові погляди не суперечать одне одному, а навпаки – доповнюють. Тому вважаємо, що неправильно стверджувати, що вказані наукові підходи є взаємовиключними. Тому під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини пропонуємо розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування.

Основними ознаками криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини з огляду на вищенаведене є:

– системний характер;

– містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів;

– дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій;

– прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування.

З приводу значення криміналістичної характеристики вбивств заручника або викраденої людини, воно є очевидним і указане в запропонованій нами дефініції криміналістичної характеристики. Це вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування досліджуваної категорії вбивств, що в кінцевому результати дає можливість визначити оптимальну стра-

тегію досудового розслідування, тим самим забезпечивши його оптимізацію й ефективність.

Разом із тим науковці по-різному розкривають значення криміналістичної характеристики в діяльності працівника органу досудового розслідування, а також у криміналістичній науці загалом. Як приклад, Т.В. Охрімчук стверджує, що незмінною метою досліджуваної категорії є «обслуговування методики розкриття та розслідування окремих видів злочинів, забезпечення успішного вирішення завдань практики. Для цього слідчий повинен правильно розібратися в криміналістичній сутності вчиненого – його криміналістичній характеристиці» [9, с. 369–370]. Цікавою з цього питання є позиція В.В. Тіщенка, який серед основних функцій криміналістичної характеристики називає «системно-методичну», яка виражається в тому, що криміналістична характеристика сприяє «правильному вибору напрямків розслідування та побудові методики розслідування» [10, с. 51].

Проте, на нашу думку, варто погодитися з ученими, які враховують подвійну природу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень при визначенні її значення. Як указують О.В. Одерій, В.О. Малярова, вказана категорія одночасно відіграє теоретичне і практичне значення, оскільки є теоретичною основою формування окремої криміналістичної методики та робочим інструментом слідчого, дізнавача під час досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення [11, с. 53; 12, с. 76].

Висновки

Отже, під криміналістичною характеристикою вбивств заручника або викраденої людини слід розуміти інформаційну модель, яка представлена системою відомостей про закономірності в механізмі вчинення вказаного різновиду кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити оптимальну стратегію їх досудового розслідування з метою вирішення стратегічних і проміжних ситуативно зумовлених тактичних завдань на кожному з етапів розслідування. Основними ознаками такої криміналістичної характеристики є: системний характер; містить інформацію ретроспективного характеру про механізм учинення вказаного різновиду злочинів; дозволяє змоделювати подію кримінального правопорушення (вбивства заручника або викраденої людини) задля прогнозування напрямів його досудового розслідування, поведінки учасників кримінального провадження, ходу та результативності проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; прикладне значення, яке полягає у визначенні оптимальної стратегії досудового розслідування. Криміналістична характеристика вбивств заручника або викраденої людини відіграє подвійне (синергію теоретичного та практичного) значення в структурі відповідної окремої криміналістичної методики.

Література

1. Колесниченко О.Н., Коновалова В.О. Криміналістична характеристика злочинів: навч. посіб. Харків: Юрид. ін-т, 1985. 92 с.

2. Сабадаш В.П., Ларкін М.О. Криміналістика: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 228 с.

3. Лук'янчиков Є. Щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 107–113.

4. Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчиков Є.Д. Побудова характеристик злочину. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 2 (8). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13lbephz.pdf.

5. Журавель В.А. Криміналістична характеристика злочинів: проблеми формування та застосування. *Вісник академії правових наук України*. 2008. № 4 (55). С. 202–213.

6. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.

7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика злочинів: навчальний посібник. Київ: НВТ «Правник» - НАВСУ, 1997. 41 с.

8. Пчеліна О.В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідуван-

ня злочинів у сфері службової діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 571 с.

9. Охрімчук Т.В. Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2010. № 23. С. 369–374.

10. Тіщенко В.В. Система понять методики розслідування злочинів. *Криміналістика и судова експертиза*. 1987. Вип. 34. С. 49–55.

11. Одерій О.В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2012. Випуск 12. С. 51–60.

12. Малярова В.О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика: монографія/ за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С.М. Гусарова. Харків: Диса плюс, 2013. 422 с.

Sylenko A.V.

CONCEPT, SIGNS AND SIGNIFICANCE OF FORENSIC CHARACTERISTICS OF THE MURDERS OF HOSTAGES OR KIDNAPPED PERSONS

In this article, it has been emphasized that murder encroaches on the highest social value – human life. It has been noted that the detection of all facts of intentional deprivation of life, the collection of evidence in order to ensure fair punishment of those guilty of their commission is an important area ofactivity of law enforcement agencies. An analysis of the established scientific approaches to the interpretation of the forensic characteristic and the definition of its role, in particular through the prism of its place in the structure of forensic methodology, has been carried out. It has been proposed that the forensic characteristic of the murders of hostages or kidnapped persons be understood as an information model, which is represented by a system of information about the patterns in the mechanism of committing the specified type of criminal offenses, which allows determining the optimal strategy of their pre-trial investigation in order to solve strategic and intermediate situationally determined tactical tasks at each stage of the investigation. The main features of such a forensic characteristic have been identified and characterized: systemic nature; contains retrospective information about the mechanism of committing the specified type of crimes; allows you to model the event of a criminal offense (murder of a hostage or a kidnapped person) in order to predict the directions of its pre-trial investigation, the behavior of the participants in the criminal proceedings, the course and effectiveness of individual investigative (search) actions, covert investigative (search) actions and other procedural actions; applied value, which consists in determining the optimal strategy of pre-trial investigation. It has been found that the forensic characterization of the murders of a hostage or a kidnapped person plays a double (synergy of theoretical and practical) value in the structure of the corresponding separate forensic methodology.

Key words: forensic methodology, forensic characteristics, murder, murder of a hostage or kidnapped person, concept, signs, meaning.